

СОЦИАЛНИ ИНОВАЦИИ ЗА ПРЕВЕНЦИЯ НА ПРЕСТЪПНО ПОВЕДЕНИЕ ПРИ ДЕЦА, НАСТАНЕНИ В РЕЗИДЕНТНИ ГРИЖИ И ТЯХНОТО ЗНАЧЕНИЕ ЗА НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ

Десислава Миткова

SOCIAL INNOVATIONS FOR THE PREVENTION OF CHILDREN'S CRIMINAL BEHAVIOR, RESIDENTIAL CARE AND THEIR SIGNIFICANCE FOR NATIONAL SECURITY

Desislava Mitkova

Резюме: Към края на 2022 година, на територията на Република България се предоставят 654 социални услуги, които са насочени към деца и семейства. От тях 303 са насочени към предоставяне на резидентни грижи за деца.

По данни на Агенцията за социално подпомагане, през този период броят на настанените потребители е 2 992. Участието в престъпни действия сред част от децата, настанени в резидентни грижи, може да се разглежда не само като лично житейско предизвикателство, но и като проблем, който засяга цялото общество. Децата, независимо от това дали се отглеждат и възпитават в семейна, или алтернативна на семейната среда, са бъдещето на нацията.

В този контекст, и предвид сериозния брой потребители деца на резидентни социални услуги в нашата страна, е необходимо да бъдат разгледани възможностите за социални иновации и добри практики за превенция на престъпно и противообществено поведение сред тази уязвима група.

Ключови думи: резидентни грижи, социални иновации, детска престъпност, превенция, национална сигурност

Summary: 654 social services aimed at children and families will be provided within the territory of the Republic of Bulgaria by the end of 2022. Of these 303 are aimed at providing residential care for children. According to data from the Social Assistance Agency during this period, the number of residential users was 2,992. Involvement in criminal activities among some of the children in residential care can be seen not only as a personal life challenge, but also as a problem that affects the whole society. Children, regardless of whether they are raised and educated in a family or alternative environment, are the future of the nation. In this context, and given the serious number of child users of residential social services in our country, it is necessary to consider the possibilities for social innovations and good practices for the prevention of criminal and antisocial behavior among this vulnerable group.

Keywords: residential care, social innovation, child crime, prevention, national security

УВОД

В социалната работа са известни факторите, които увеличават риска от престъпно поведение при децата, настанени в резидентни грижи. Тези фактори включват социална изолация, липса на подкрепа от семейството, нарушени социални връзки и преживени травми, които демотивират личността да постига образователен напредък и да търси професионално развитие (Healey & Fisher, 2011).

Прилагането на социални иновации, които да ограничат вредното въздействие на факторите върху личностното развитие при деца от резидентни социални услуги, може да бъде полезно по няколко причини.

Първо, моделирането и поддържането на позитивна и подкрепяща среда за живот, обучение и възпитание на децата повишава тяхното лично и социално благополучие.

Второ, успешната социална интеграция, основана на иновативни подходи в работата, предоставя възможности на децата да участват активно и пълноправно в обществения живот, което ограничава вероятността за участие в незаконни дейности.

Трето, инвестициите в социални иновации в резидентните грижи за деца могат да се разглеждат като стратегически усилия на държавата и обществото да изградят по-устойчиво бъдеще за всички граждани на страната, които да живеят в сигурност и безопасност.

Целта на настоящата статия е да се проучи влиянието на факторите в резидентната среда, водещи до престъпното поведение при децата, както и ролята на социалните иновации на други страни за превенция на проблема с детската престъпност. Обект на изследване са децата, настанени в резидентни грижи в страната, а предмет на изследване се явяват социалните иновации в програмите за подкрепа, които предпазват от рисковото поведение и водят до високо личностно развитие. Основната изследователска теза е свързана с разбирането, че иновациите в социалната работа, както и колаборацията между различните сектори за сигурност на национално ниво са особено значими за намаляване на престъпността сред децата, настанени в резидентни грижи, и за подобряване на обществената сигурност като цяло.

1. ФАКТОРИ, ПРОВОКИРАЩИ ПРЕСТЪПНО ПОВЕДЕНИЕ СРЕД ДЕЦАТА ПОТРЕБИТЕЛИ НА РЕЗИДЕНТНИ ГРИЖИ

1.1 Социално–икономически фактори

Сред факторите от социално–икономически характер с най-голяма тежест се очертава бедността. Детската бедност продължава да бъде значителен проблем в страните членски на Европейския съюз (ЕС) и през настоящото десетилетие, като според доклад на Сметната палата

на ЕС почти едно от всеки четири деца в общността е изложено на риск от бедност или социално изключване (Европейска сметна палата, 2020).

Изследване на Уницеф по темата за детската бедност показва, че през 2020 г. 36.2% от децата до 18 години в България са били изложени на риск от бедност или социално изключване, което е една от най-високите стойности в ЕС (УНИЦЕФ, 2022). Освен това, в резултатите от проведеното изследване се отбелязва, че бедността и социалното изключване засягат децата в по-голяма степен, отколкото възрастните. Най-голям риск от бедност или социално изключване се наблюдава при многодетните домакинства, самотните родители, децата с увреждания и децата, които се отглеждат в алтернативна грижа.

Детската бедност може да се разглежда като рисков фактор за формиране на престъпно поведение по няколко причини.

Първо, децата, които живеят в условия на лишения и несигурност във връзка с основни нужди като храна, достъп до образование, здравеопазване и социални услуги, често се чувстват безпомощни и изолирани, което ги провокира да търсят алтернативни начини за осигуряване на по-добри условия на живот, включително чрез участие в престъпни дейности.

Второ, бедността в множество случаи ограничава достъпа на децата до образователна и стимулираща развитието среда, което влошава личните им възможности за успешно интегриране в обществото и на пазара на труда в един бъдещ период.

Без подходящо образование и професионални умения младежите трудно намират заетост по официален път. Това също повишава риска от престъпност.

Социалната стигма, свързана с бедността, допринася за формиране на негативна лична идентификация, което от своя страна може да подпомогне участието на някои деца в престъпни дейности като средство за постигане на признание или печелене на пари (Goodpaster, 2021). Следователно, факторът детската бедност създава набор от условия, които биха могли да отключат престъпното поведение сред децата, особено сред тези в уязвимо положение и/или с ограничени възможности, каквито са, например, потребителите на социални услуги от резидентен тип.

Друг значим фактор, който може да отключи престъпно поведение, това е качеството на семейните връзки. Този въпрос е изключително деликатен, особено що се касае за деца, които се отглеждат в резидентни грижи.

Средата за живот в социалните услуги от резидентен тип е проектирана, така че да предостави възможности за отглеждане на настанените потребители, максимално близки до тези в семейството. Въпреки това, престоят на децата за един по-дълъг период от време

често води до нарушаване на семейните връзки и взаимоотношения. Контактите между децата и родителите се насърчават от социалните работници и останалите членове на екипа, полагащ грижа, ако не застрашават живота и здравето на детето.

Отсъствието на детето от обичайната му семейна среда и настаняването му в институция може да се отрази негативно върху психоемоционалното състояние на съзряващата детска личност (Андонова, 2020). В институционалната среда, децата често се борят с чувството на изоставяне от страна на родителите и с отчуждение от семейните връзки. Това води до разрыв във взаимоотношенията родител – дете. Като цяло тези взаимоотношения са сложна система, изпълнена с много предизвикателства и тя е в постоянна динамика. Въпреки усилията на социалните работници за насърчаване на контактите между децата и техните родители, дългосрочният престой в институцията може да представлява риск за разрушаване на семейните връзки, което при някои деца се асоциира и с риск от участие в престъпни дейности.

Не на последно място по значимост, важна роля за отключване на престъпност сред децата, потребители на резидентни грижи, има и мястото, на което е позиционирана резидентната услуга.

В периода преди деинституционализацията на грижи за деца в България, домовете за деца, лишени от родителски грижи, са разполагани в покрайнините на градовете или в селата (ИСДП и Уницеф, 2007). В последните години се наблюдава тенденция резидентните услуги за деца да се позиционират все по-близо до общинските центрове, като по този начин се улеснява достъпа до качествено образование, здравеопазване и социална подкрепа. Близостта на социалната услуга до рисковата среда може да окаже трайно неблагоприятно влияние върху личностното развитие на потребителите, тъй като се скъсява дистанцията с представители на криминалния контингент, а те често се асоциират с модели за подражание при част от децата, настанени в резидентни грижи.

1.2 Фактори на образователната среда

Според Шейдър рискови фактори за поява на престъпност в детството, свързани с образователната система, могат да бъдат: ниски очаквания към учениците, negliжиране, дискриминация и липса на иновации в методите и подходите за обучение (Shader, 2003).

Ниските очаквания към учениците, настанени в резидентни услуги за деца, представляват сериозен фактор, който пряко повлиява тяхната академична и социална адаптация. Когато учителите демонстрират ограничени очаквания към учениците, това може да предизвика чувство на отчаяние и безпомощност сред децата (Кираджиева, 2017). Като резултат при някои деца е възможно да се наблюдава отказ от

участие в занятия, незаинтересованост към целите и задачите на образователните програми, ниска мотивация и самооценка. В посочените ситуации вероятността учениците да се ангажират с нежелани поведенчески модели нараства.

Неглижирането към потребностите или постиженията на децата в учебна възраст от страна на педагогическите специалисти, на родителите или на лицата, полагащи грижи в резидентни услуги, е още едно съществено предизвикателство.

Неглижирането в образователна среда е свързано с липсата на адекватна грижа и индивидуално внимание, което води до спад в учебния прогрес и постижения. Децата, към които се прилага подобно поведение, се чувстват несигурни и нежелани в образователната среда. Според Уенз, неглижиране и дискриминиращото отношение от страна на работещите с деца, се прилагат по-често към ученици с различен етнически произход (Wenz, 2020).

Дискриминацията към ученици, отглеждани и възпитавани в институционална среда, е проблем в много страни по света.

По данни на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) в страните от ОИСР, приблизително един от всеки пет ученици не постига основно минимално ниво на умения за успешно функциониране в съвременното общество, което показва липса на достатъчно и ефективни усилия за образователна интеграция (OECD, 2012). Учениците с нисък социално-икономически статус са изложени на по-висок риск от ранно отпадане от образователната система. Дискриминацията, която може да се прояви към тях в училищна среда, поражда възможност за проява на деструктивно поведение, в това число престъпни дейности.

Липсата на иновативни методи и индивидуален подход в обучението е още един ключов фактор, който допринася за уязвимостта на децата, които са настанени в резидентни грижи, към ангажиране с противообществено поведение (Jopling & Vincent, 2016).

Когато в образователната среда приложението на съвременни методи и технологии за учене е ограничено, учениците губят интерес да участват активно в учебния процес, което води до затруднения в постигането на високи образователни цели (Христова, Петрова и Тошева, 2021). В резултат, децата в учебна възраст започват да търсят алтернативни начини за изразяване на своите интереси и потребности, които често включват участие в нежелани дейности.

1.3 Качество на предоставяните социални услуги за грижа и подкрепа

Качеството на социалните услуги в страната е тема на обществени дискусии от десетилетия. Във връзка с повишаване на качеството на социалните услуги в България през 2020 г. беше приет специален Закон

за социалните услуги, който „урежда предоставянето, ползването, планирането, финансирането, качеството, контрола и мониторинга на социалните услуги в Република България“¹.

Качеството на социалните услуги може да бъде дефинирано спрямо Закона за социални услуги и принципите, определени в него. Според този закон, социалните услуги трябва да бъдат организирани и предоставяни в съответствие с определени принципи, включително персонализиране на подкрепата, всеобхватност и непрекъснатост на грижата, превенция на институционализацията, социална интеграция на лицата, ползващи социални услуги, и гъвкавост при управлението на услугите.

Законът определя социалните услуги като дейности за подкрепа на лицата за превенция и/или преодоляване на социалното изключване, реализиране на права и подобряване на качеството на живот.

Качеството на социалните услуги, в това число и на тези, в които се предоставят резидентни грижи за деца, зависи до голяма степен от броя и квалификацията на персонала, полагащ грижи за потребителите. За децата в резидентни социални услуги се грижи мултидисциплинарен екип от специалисти, който включва ръководител, социален работник, педагог, психолог, възпитател, социален асистент и други. Специалистите от социалните услуги следва да са обучени да прилагат специфичен и центриран върху личността подход за подкрепа.

Този подход намира израз в дейностите, включени в индивидуалните планове за грижа на настанените деца, които следва да кореспондират с техните уникални потребности, интереси и заложи.

Индивидуалният подход насърчава активното развитие на личността на децата, помага им да бъдат активни участници в процеса по вземане на решения, касаещи личния им живот и бъдеще. Следователно, пряко ориентирания към личността модел на работа насочва децата към полезни цели и планове за развитие, които улесняват социалната им интеграция.

В този контекст, би могъл да се добави и друг важен аспект в грижата за деца от резидентни услуги, а именно последователността на действията на екипа за постигане на лична стабилност и благополучие в живота на потребителите.

Когато качеството на резидентната грижа за деца не е на нивото, регламентирано в закона и стандартите за предоставяне на социалната услуга, може да се очакват негативни ефекти върху личностното развитие на потребителите. В изследване по темата, проведено в 29 страни, се посочва, че децата в резидентни институции, са едни от най-уязвимите групи в съвременното общество. Липсата на качествена

¹ За пълния текст на закона виж: Закон за социалните услуги. В сила от 01.07.2020 г. <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2137191914>

грижа за личностно развитие в резидентните социални услуги за деца увеличава социалната маргинализация, както и риска от престъпност и от други неблагоприятни последици за децата и за обществото като цяло (Csáky, 2009).

2. СОЦИАЛНИ ИНОВАЦИИ ЗА ПРЕВЕНЦИЯ НА ПРЕСТЪПНО ПОВЕДЕНИЕ ПРИ ДЕЦА И МЛАДЕЖИ В РИСК.

2.1 Социални програми за личностно развитие при рискови групи деца и младежи, по примера на САЩ и Канада

Социалните служби в САЩ и Канада прилагат иновативни социални програми за превенция на престъпно поведение при деца в риск². Един такъв пример е социалният проект „Клуб на момчетата и момичетата на Канада/Америка“, който предоставя разнообразни програми и услуги за младежи и семейства в риск.

Основната целева група на проекта включва младежи в риск на възраст от 5 до 18 години, включително отглеждани в социални услуги или произхождащи от общности с висок рисков профил.

Дейностите по проекта са съобразени с индивидуалните нужди на децата и на местната общност и се предоставят от квалифициран персонал и доброволци. Клубовете за момчета и момичета предлагат разнообразни услуги като летни лагери, спортни и културни програми, образователни дейности и програми за социално включване. Иновативният подход на дейностите е фокусиран върху постигане на няколко ключови цели, с които да се постигне превенция на престъпно поведение сред децата и младежите в риск. Примерите в това направление включват: развитие на социални умения, повишаване на самочувствието и постигане на високи цели в образователното развитие.

Полицейската атлетическа лига (PAL) представлява друга иновативна програма, насочена към деца и младежи на възраст от 6 до 18 години, която се изпълнява в партньорство с полицейските управления в САЩ. Чрез обучение в спортни дейности и помощ при подготовката на проекти и на домашни, служителите на полицията се стремят да изградят самочувствие и вяра в собствения им личностен потенциал сред децата в риск, включително сред ползващите социалните услуги.

Целта на тези дейности е да се постигне ефективно взаимодействие между полицията и децата в риск.

По време на съвместните дейности децата се обучават как да се предпазват от насилие, нежелани контакти, употреба на наркотични вещества, трафик на хора и други.

² Виж повече на Public Safety Canada: <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/prmsng-mdl-vm1/index-en.aspx>

Основната цел на иновативната програма PAL е да подпомогне развитието и защитата на децата по време на тяхното развитие и растеж чрез насърчаване на достъпа до образование, социална подкрепа и изкуство.

В САЩ и Канада се прилага иновативна социална програма за рехабилитация на престъпното поведение при деца на възраст между 6 и 12 години, които демонстрират проява на антисоциално или агресивно поведение.

Програмата SNAP™ (Спрете сега и планирайте) е иновативен модел на социална работа с деца на възраст от 6 до 12 години, които са в риск от проява на престъпно поведение или вече са попаднали в обхвата на правоприлагащите органи. Специалистите, ангажирани с предоставяне на дейности по програмата използват техники за корекции в поведението на деца в уязвимо положение или живеещи в рискова среда.

Целта е да сведе до минимум риска от бъдещо агресивно и антисоциално поведение, отразяващо се негативно, както върху личностното развитие на децата, така и върху техните родители или лицата, полагащи грижи в специализираните институции.

2.2 Интервенции в образователната среда по примера на Великобритания

Още в края на 70-те години на миналия век мнозина изследователи в световен мащаб примат, че училищното управление и методите на преподаване играят изключително важна роля за формиране на социално приемливо поведение при децата (Ramberg, J. et al., 2019). Във Великобритания властите прилагат редица образователни интервенции, за да отсеят тези, които се оказват най-ефективни за предотвратяване или ограничаване на детската престъпност и антисоциално поведение.

Очертават се няколко успешни програмни направления за интервенции в образователната система: нов подход в управлението на класната стая, овластяване на учениците и имплементиране на обучителни програми за развитие на социални компетентности (Ross, A., et al, 2010).

Във Великобритания през изминалата декада се наблюдава интензивно въвеждането на иновативни методи за управление на класната стая, които имат за цел да подобрят учебната среда и да насърчат активното участие на учениците. Новите методи включват използване на технологии за обучение, интерактивни методи за преподаване и установяване на сътруднически взаимоотношения между учителите и учениците.

Добър пример за интервенция в образователната среда във Великобритания може да бъде даден с програмата за развитие на

учители „Teach First“³. По програмата се подготвят млади учители за работа с ученици в уязвимо положение или произхождащи от рисковата общност. По време на своята заетост в училищата партньори по програмата, обучените специалисти ползват специализирана подкрепа, инструменти и насоки за ефективно управление на класната стая и учебния процес.

В съвременната образователна система на Великобритания се отдава все по-голямо внимание на ученическото участие и самоуправление в рамките на образователната среда. Програмите за овластяване на ученици целят да предоставят възможност на учениците да се чувстват по-ангажирани с училищния живот, като същевременно развиват умения за самостоятелно мислене и решаване на проблеми.

Проектът „Voice of the Child“ предоставя безопасно и подкрепящо пространство на учениците в Обединеното кралство да споделят своите мнения и предложения, относно подобряване на процеса на обучение, както и за иновациите в образователната среда. Целта на проекта е учениците да бъдат активни участници в процеса по вземане на решения и формиране на училищните политики.

Във Великобритания се изпълняват и редица обучителни програми, насочени към развитие на социални умения и компетентности сред учениците. Тези програми имат за цел да подобрят междуличностните отношения, комуникационните умения и уменията за решаване на конфликти.

Добър пример в този контекст може да бъде даден с програмата „FEELIT“, която се прилага в различни по вид учебни институции. Целта е учениците, независимо от тяхната възраст и образователни постижения, да развият емоционална и социална интелигентност, което им помага да разбират и управляват емоциите си по конструктивен начин (SEN FEELIT PROGRAMME: Teaching Notes, 2022). По програмата се насърчава обучение в ключовите за XXI век умения като емпатия, толерантност и сътрудничеството. В дългосрочен план програмата следва да постигне цели, свързани със създаването на позитивна и подкрепяща образователна среда.

2.3 Добри практики за кариерно ориентиране и консултиране на деца в риск по примера на Норвегия

Норвегия е една от страните в Европа, която се отличава с иновации в програмите за кариерно ориентиране и консултиране на деца, които се намират в рискови ситуации.

---

³ За повече информация относно програмата виж: Teach First. (n.d.). *No more pauses. Early Career Framework*. Retrieved March 18, 2024, from <https://manage-training-for-early-career-teachers.education.gov.uk/cip-materials/teach-first-Early-Career-Framework-CIP-SLT-and-Induction-Tutor-Handbook.pdf>

Например, програмата „UngInvest AIB“ е насочена към юноши и младежи, които са изложени на риск от социално изключване или проявяват затруднения в образователната интеграция. Тази програма предоставя персонализирана подкрепа и насоки на ученици в горен курс на обучение за ориентиране към образователни и професионални възможности. Специалистите от „UngInvest AIB“ прилагат в пряката си работа с ученици в индивидуални консултации, менторство, обучение в ключови умения като комуникация, работа в екип и решаване на проблеми, както и насочване към възможности за професионални стажове и практики. Чрез партньорство с училищата, местните власти и неправителствените организации, по програмата се осигурява необходимата подкрепа и възможности за успешна интеграция в обществото и на трудовия пазар при деца в риск (Lund, 2021). Основна цел е младежите да бъдат стимулирани да постигнат високо личностно развитие, което да им гарантира стабилност в бъдещия живот.

Програмата „Възможности за работа“, позната в Норвегия като „Jobbsjansen“, представлява социална инициатива, насочена към подпомагане на юноши и младежи в търсене на работа, подобряване на езиковите им умения и/или включване в образователни програми за професионална квалификация (Ingles, 2020). Основните дейности по програмата включват предоставяне на индивидуални консултации и насоки, които помагат на участниците да проучат различни образователни и професионални възможности в своята общност. Освен това, младежите могат да получат и помощ при изготвяне на професионални автобиографии и мотивационни писма, както и да се обучат в основни умения за успешно реализиране на пазара на труда. „Jobbsjansen“ би могла да се разглежда и като иновативна трудова борса, специално ориентирана към кариерното развитие на младежи, тъй като предоставя информация относно наличните обучителни програми, стажове и свободни работни места, с цел – интеграцията в работната среда и обществения живот.

Центрове за консултиране (Veiledningssentrene) в Норвегия предоставят широк спектър от услуги в подкрепа на деца и младежи, които търсят помощ при вземането на решения, относно образованието, обучението или кариерата си.

Тези центрове предлагат индивидуално консултиране, информация за образователни и професионални възможности, подкрепа при търсене на работа и стажове, както и обучения и курсове за развитие на ключови умения (European Commission, 2019). Освен това, в Норвегия съществуват различни образователни програми и проекти, които се фокусират върху включването на деца и младежи в риск от отпадане от образователната среда, като им се предоставят подкрепа за социално и емоционално развитие, наставничество и

менторство и допълнителни възможности за адаптиране на обучението според индивидуалните им нужди.

3. СЪТРУДНИЧЕСТВО МЕЖДУ СЕКТОРИТЕ ЗА НАЦИОНАЛНА СИГУРНОСТ ЗА ОГРАНИЧАВАНЕ НА ДЕТСКАТА ПРЕСТЪПНОСТ

3.1 Значимост на междусекторното сътрудничество за превенция на детската престъпност

Сътрудничеството между различните сектори представлява важен аспект от стратегиите за ограничаване на детската престъпност и подобряване на националната сигурност в много страни по света, включително и в България. Взаимодействието между органите за национална сигурност и тези за закрила на детето се изразява в координиране и колаборация между правителствени и неправителствени институции, образователни и здравни организации, правоприлагащи органи, обществени организации и други заинтересовани страни.

Междусекторното сътрудничество цели да осигури интегриран и мултидисциплинарен подход към проблемите, свързани с детската престъпност, обхващайки разнообразни аспекти от живота на децата, така че да бъдат приложени комплексни решения за превенция от престъпност и рецидив на криминално поведение (Националната стратегия за детето 2019-2030 г.).

Изграждането на ефективни механизми за сътрудничество изисква създаване на платформи за обмен на информация и ресурси между различните сектори.

Процесът обичайно включва формиране на работни групи, координационни комитети или мрежи за сътрудничество, които обединят усилията на различните заинтересовани страни и насочват действията им към общи цели. Сътрудничеството може да се осъществи и чрез подписване на споразумения за партньорства или съвместни проекти, които да се фокусират върху решаването на конкретни проблеми, свързани с детската престъпност.

Напредъкът в борбата с детската престъпност и националната сигурност зависи от ефективното функциониране на отговорните институции, както и от качеството на сътрудничеството между тях (Министерски съвет на Република България, 2018).

Усилията за изграждане на доверие и разбирателство между различните заинтересовани страни, както и за създаването на механизми за координиране и обмен на информация, са от стратегическо значение за постигане на успех в превенцията на криминално поведение при деца в риск. Опитът от последните години показва, че единствено чрез съвместните действия и координираните

усилия може да се осигури ефективна защита на правата и безопасността на децата, живеещи и израстващи в риск. И е факт, че социалното благосъстояние и стабилността и днес, и в бъдеще ще зависят и от тях, и от тяхната реализация в живота. Те също са наши деца и са част от обществото ни.

3.2 Интегрирани подходи за превенция на престъпността сред деца и подрастващи

Комплексните подходи за превенция на престъпността сред деца и подрастващи имат за цел да обединят различни стратегии, програми и ресурси, за да се намали риска от престъпно поведение и да се насърчи позитивното развитие на децата и младите хора в обществото (Стратегия за превенция на престъпността (2021-2030 г.). Чрез прилагане на интегрирани подходи между секторите на национално ниво следва да се създаде среда, която подкрепя здравословното социално и емоционално развитие, укрепва връзките с общността и училищата и предоставя алтернативни възможности за ангажиране и развитие на младите хора.

Интегрираният подход за превенция на престъпно поведение сред деца маркира необходимостта от ранното откриване и интервенции за решаване на проблема.

Съгласуваният подход в действията на секторните институции предполага изготвяне на задълбочени и системни анализи на факторите, водещи до повишаване на риска от престъпност сред децата. Резултатите от подобни специализирани анализи и доклади, би трябвало да излъчат ефективни мерки за превенция на рисковете и формиране на здравословни навици на живот при децата.

Важен компонент на интегрирания подход е сътрудничеството между различните институции и организации, които са отговорни за защита на правата, на интересите и на благосъстоянието на децата и младежите.

Интегрираните подходи за превенция на детската престъпност подчертават значимостта на образованието, възпитанието и социалната подкрепа като основни инструменти за справяне с този социален проблем (Миланов, 2020).

Бъдещите усилия на правителствата в България следва да са ориентирани в посока към насърчаване и към прилагане на образователни и социални иновации, насочени към развитие на социални умения, критично мислене и етични ценности, като за целта могат да се прилагат добрите практики от другите страни по света. Тук следва да се акцентира и върху това, че успешните интегрирани подходи за превенция на престъпността сред деца изискват ангажираност и участие от страна на цялото общество.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Факторите на средата, както и качеството и ефективността на полагащите здравни, образователни и социални грижи за деца в риск се очертават като основни точки, около които може да се анализира проблемът с детската престъпност в страната. Ранното отпадане от образователната система, социалната стигма и липсата на специализирани програми за кариерно ориентиране и консултиране водят до сериозна уязвимост и увеличават вероятността за участие в престъпна дейност. С особен риск тук се разглеждат децата и младежите, пребиваващи в резидентни социални услуги.

Необходимо е спешно да се приложат социалните иновации в образователната и семейна (институционална) среда за постигане на положителни промени в поведението и личностното развитие на децата и младежите. В различни страни по света, от години се прилагат иновативни инструменти и подходи за предотвратяване на рисковото поведение, като техният опит може да бъде успешно имплементиран и в националната система за сигурност на България.

За целта е необходимо да се задълбочи сътрудничеството между правителствения и неправителствения сектор, да се изготвят анализи и оценки на въздействието на проблема в обществото и да се набележат конкретни мерки за подобряване на живота и благополучието на тези деца.

ЛИТЕРАТУРА:

- Андонова, Д. (2020). Негативни ефекти върху детето при раздяла с основния обект на привързаност. *Педагогически изследвания*, 2(2), 45-58. <https://fnoi.uni-sofia.bg/magazine/index.php/edu-study/issue/view/18/7> // Andonova, D. (2020). Negativni efekti varhu deteto pri razdyala s osnovniya obekt na privarzanost. *Pedagogicheski izsledvaniya*, 2(2), 45-58. <https://fnoi.uni-sofia.bg/magazine/index.php/edu-study/issue/view/18/7>
- Европейска сметна палата. (2020). *Борба с детската бедност – необходимо е по-прецизно насочване на подкрепата от Комисията* (Специален доклад № 20/2020). https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR20_20/SR_child_poverty_BG.pdf // Europeyska smetna palata. (2020). *Borba s detskata bednost – neobhodimo e po-pretsizno nasochvane na podkrepata ot Komisiyata* (Spetsialen doklad № 20/2020). https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR20_20/SR_child_poverty_BG.pdf
- Закон за социалните услуги. В сила от 01.07.2020 г. // *Zakon za sotsialnite uslugi*. V sila ot 01.07.2020 g.

- ИСДП и Уницеф. (2007). *Децентрализацията на домовете за деца лишени от родителски грижи – предизвикателства и възможности*. Национална мрежа за децата. <https://nmd.bg/doklad-detsentralizatsiya-na-domovete-za-detsa-lisheni-ot-roditelski-grizhi-predizvikatelstva-i-vazmozhnosti/> // ISDP i Unitsef. (2007). *Detsentralizatsiyata na domovete za detsa lisheni ot roditelski grizhi – predizvikatelstva i vazmozhnosti*. Natsionalna mreza za detsata. <https://nmd.bg/doklad-detsentralizatsiya-na-domovete-za-detsa-lisheni-ot-roditelski-grizhi-predizvikatelstva-i-vazmozhnosti/>
- Кираджиева, И. (2017). Взаимоотношенията учител – ученик като важен мотивационен фактор в образователния процес. *Реторика и комуникации*, 28. <https://rhetoric.bg/%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D1%8F%D0%BD%D0%B0-%D0%BA%D0%B8%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B6%D0%B8%D0%B5%D0%B2%D0%B0-%D0%B2%D0%B7%D0%B0%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F%D1%82> // Kiradzhieva, I. (2017). *Vzaimootnosheniyata uchitel – uchenik kato vazhen motivatsionen faktor v obrazovatelniya protses. Retorika i komunikatsii*, 28. <https://rhetoric.bg/%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D1%8F%D0%BD%D0%B0-%D0%BA%D0%B8%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B6%D0%B8%D0%B5%D0%B2%D0%B0-%D0%B2%D0%B7%D0%B0%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F%D1%82>
- Миланов, И. (2020). Законодателството като основа на междуинституционалното взаимодействие в социалната работа с деца с проблемно поведение. *Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“*. Том 114–115. Книга Социални дейности. // Milanov, I. (2020). *Zakonodatelstvoto kato osnova na mezhduintitutsionalnoto vzaimodeystvie v sotsialnata rabota s detsa s problemno povedenie. Godishnik na Sofiyski universitet “Sv. Kliment Ohridski”*. Том 114–115. Книга Sotsialni deynosti.
- Министерски съвет на Република България. (2018). *Доклад за състоянието на националната сигурност на Република България през 2018 г.* // Ministerski savet na Republika Bulgariya. (2018). *Doklad za sastoyanieto na natsionalnata sigurnost na Republika Bulgariya prez 2018 g.*

Националната стратегия за детето 2019-2030 г. // *Natsionalna strategiya za deteto 2019-2030 g.*

Стратегия за превенция на престъпността (2021-2030 г.). Приета с Решение № 718 на Министерския съвет от 2022 г., изменена с Решение на Министерския съвет №226 от 29.03.2024 г. // *Strategiya za preventsiya na prestapnostta (2021-2030 g.)*. Prieta s Reshenie № 718 na Ministerski savet ot 2022 g., izmenena s Reshenie na Ministerskiya savet №226 ot 29.03.2024 g.

Христова, А., Петрова, С. и Тошева, Е. (2021). *Анализ на последствията за учебния процес, учениците и учителите от обучението от разстояние в електронна среда през учебната 2020/2021 година*. Институт за изследвания в образованието.

https://ire-bg.org/wpsite/wp-content/uploads/2021/08/Impact_of_distance_learning_in_electronic_environment_on_educational_process_teachers_and_students.pdf //

Hristova, A., Petrova, S. i Tosheva, E. (2021). *Analiz na posledstviyata za uchebniya protses, uchenitsite i uchitelte ot obuchenieto ot razstoyanie v elektronna sreda prez 2020/2021 godina*. Institut za izsledvaniya v obrazovaniето. https://ire-bg.org/wpsite/wp-content/uploads/2021/08/Impact_of_distance_learning_in_electronic_environment_on_educational_process_teachers_and_students.pdf

УНИЦЕФ. (2022). *Резюме на „Цялостен анализ на детската бедност и социално изключване в България“*.

<https://www.unicef.org/bulgaria/media/12436/file> // UNITSEF.

(2022). *Rezyume na “Tsyalosten analiz na detskata bednost i sotsialno izklyuchvane v Balgariya”*.

<https://www.unicef.org/bulgaria/media/12436/file>

Csáky, C. (2009). *Keeping Children Out of Harmful Institutions: Why we should be investing in family-based care?* Save the Children.

Retrieved March 18, 2024, from

https://www.thinkchildsafe.org/thinkbeforevisiting/resources/STC_keeping_children_out_of_institutions_why_we_should_invest_in_family_based_care.pdf

European Commission. (2019). *Youth policies in Norway*. YouthWiki.

Retrieved March 18, 2024, from [https://national-](https://national-policies.eacea.ec.europa.eu/sites/default/files/2021-08/Norway_2019.pdf)

[policies.eacea.ec.europa.eu/sites/default/files/2021-08/Norway_2019.pdf](https://national-policies.eacea.ec.europa.eu/sites/default/files/2021-08/Norway_2019.pdf)

Goodpaster, J. (2021). *Reducing Stigma Associated with Growing Up Poor: How to Create a More Equitable Future for Working Class Adolescents*. University Honors Theses. Paper 1065.

<https://doi.org/10.15760/honors.1091>

Healey, C. V., & Fisher, P. A. (2011). Children in Foster Care and the Development of Favorable Outcomes. *Children and Youth Services*

- Review, 33 (10), 1822-1830.
<https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2011.05.007>
- Ingles, M. (2020, April 26). *Norwegian Public Sector Initiatives: Integration Through Job Training and Language Education*. The Oslo Desk. Retrieved March 18, 2024, from <https://oslodesk.com/norwegian-public-sector-initiatives-integration-through-job-training-and-language-education/>
- Jopling, M., & Vincent, S. (2016). *Vulnerable children: needs and provision in the primary phase*. Cambridge Primary Review Trust Research Briefing 6 (new series). Retrieved March 18, 2024, from <https://cprtrust.org.uk/wp-content/uploads/2015/07/Jopling-and-Vincent-report-20160427.pdf>
- Lund, E. (2021). *Education as Relating: The Key to Learning and Well-Being in a Time of Covid-19 Lockdown of Schools*. Taos Institute. <https://www.taosinstitute.net/wp-content/uploads/2021/05/2021-5-BE-May-Gro-Lund-Education-as-Relating.pdf>
- National Crime Prevention Centre (NCPC). (2008). *Promising and Model Crime Prevention Programs – Volume I*. Public Safety Canada. Retrieved March 18, 2024, from <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/prmsng-mdl-vlm1/index-en.aspx>
- OECD. (2012). *Equity and Quality in Education: Supporting Disadvantaged Students and Schools*. OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264130852-en>
- Ramberg, J., Låftman, S. B., Almquist, Y. B., & Modin, B. (2019). School effectiveness and students' perceptions of teacher caring: A multilevel study. *Improving Schools*, 22(1), 55-71. <https://doi.org/10.1177/1365480218764693>
- Ross, A., et al. (2010). *Prevention and Reduction: A review of strategies for intervening early to prevent or reduce youth crime and anti-social behaviour* (Research Report DFE-RR111). Centre for Analysis of Youth Transitions. Retrieved March 18, 2024, from <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a7a36f2e5274a34770e5114/DFE-RR111.pdf>
- SEN FEELIT PROGRAMME: *Teaching Notes*. (2022). Retrieved March 18, 2024, from <https://nowandbeyond.org.uk/wp-content/uploads/2022/12/SEN-Feelit-Programme-Teaching-Notes.pdf>
- Shader, M. (2003). *Risk Factors for Delinquency: An Overview*. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs. Retrieved March 18, 2024, from <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/risk-factors-delinquency-overview>

- Teach First. (n.d.). *No more pauses. Early Career Framework*. Retrieved March 18, 2024, from <https://manage-training-for-early-career-teachers.education.gov.uk/cip-materials/teach-first-Early-Career-Framework-CIP-SLT-and-Induction-Tutor-Handbook.pdf>
- Wenz, S. E. (2020). *Discrimination in Education: Methodology, Theory and Empirics of Teachers' Stereotypes, Prejudice, and Discriminatory Behavior*. [PhD thesis, GESIS – Leibniz-Institut für Sozialwissenschaften]. Social Science Open Access Repository (SSOAR). <https://doi.org/10.21241/ssoar.67307>